

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr Sylwii Kwaśniewskiej pt. Troska jako praca: codzienność zawodowa kobiet zatrudnionych w domach pomocy społecznej w dobie starzejącego się społeczeństwa
napisanej pod kierunkiem dr hab. Rafała Mustera, prof. UŚ

Recenzowana rozprawa łączy w sobie ważne problemy badawcze odnoszące się do kwestii starzejącego się społeczeństwa, specyfiki pracy w domach pomocy społecznej - troski, opieki i wsparcia w obszarze pracy zawodowej kobiet zatrudnionych w domach opieki społecznej. W tym kontekście można wskazać, iż rozprawa mieści się w obszarze dociekań naukowych zarówno socjologii pracy, socjologii emocji jak i pracy socjalnej, odnosząc się do jakże istotnych i aktualnych problemów i zjawisk społecznych. Zwrócenie uwagi na tematykę pracy w kontekście wyzwań związanych z trudem i złożonym charakterem pracy realizowanej przez kobiety w domach opieki społecznej jest wartym podkreślenia i uwypuklenia.

Cel rozprawy zarysowany we wstępie to *socjologiczna analiza pracy kobiet zatrudnionych w domach pomocy społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem tego, jak same pracownice rozumieją swoją pracę, jak opisują jej ciężar, granice, sens i społeczną pozycję oraz jak o niej mówią, opisując relacje z mieszkańcami, współpracownikami, a także z instytucją.* /s. 4/ Autorkę interesuje nie tylko sposób wykonywania pracy przez kobiety w domu pomocy społecznej, *ale również to jak organizacyjny i kulturowy kontekst tej pracy wpływa na ich doświadczenie siebie, własnej wartości i zawodowej godności. W centrum badania znajduje się więc pytanie o to, jak w warunkach starzenia się społeczeństwa i instytucjonalizacji opieki kształtuje się codzienność kobiet wykonujących pracę opiekuńczą wobec osób w wieku senioralnym.* /s. 4/ To ważne pytanie wskazuje na szerokie, wielowątkowe i wielopłaszczyznowe ujęcie problematyki pracy podejmowanej przez kobiety w domach pomocy społecznej. Postawiony we wstępie cel został zrealizowany, o czym świadczy zawartość poszczególnych części pracy (6 rozdziałów), które tworzą spójną całość.

Rozdział pierwszy *Domy pomocy społecznej w Polsce. Tło historyczne, społeczne i prawne* stanowiący wprowadzenie do problematyki zarysowanej w tytule pracy, podnosi ważne kwestie

dotyczące zarówno genezy instytucjonalnych form opieki nad osobami zależnymi, demografii w Polsce, jak i personelu DPS-ów. Kończy ten rozdział punkt przedstawiający stan badań nad DPS-ami i pracą opiekuńczą w Polsce. Doktorantka z jednej strony szczegółowo opisuje historię i ramy prawne funkcjonowania domów pomocy społecznej, a z drugiej dostrzega potrzebę zwrócenia uwagi na spojrzenie na DPS jako na przestrzeń organizowania codzienności osób zależnych. Dopiero w takim ujęciu jak zauważa Doktorantka *dom pomocy społecznej jawi się jako instytucja, która nie ogranicza się do świadczenia usług, ale wytwarza określony rytym życia, porządkuje relacje, wyznacza granice autonomii i ustanawia reguły współobecności.* /s.12/ Godnym podkreślenia jest prowadzenie rozważań podnoszących kwestię domowości. Autorka pisze m.in. *w dyskursie instytucjonalnym DPS bywa przedstawiany jako „dom”, a nie „zakład”, co ma sygnalizować jego odmiennność od dawnych form opieki zamkniętej.* /s. 13/ Przyjęta perspektywa opisu i charakterystyki instytucjonalnych form wsparcia osób zależnych szeroki ich opis i spojrzenie na domy pomocy społecznej również w kontekście „zastępowania rodziny” jak i ukazania granicy dotyczącej relacji między domowością a instytucjonalnością jest zgodne z przyjętym celem i odniesieniem do prowadzonych analiz w kontekście troski, pracy emocjonalnej, które szczegółowo zostały omówione w rozdziale drugim pt. *Praca opiekuńcza w DPS-ach – perspektywy teoretyczne.* W rozdziale tym Doktorantka szeroko opisuje również teorię uznania (Axel Honneth) charakteryzując ją przez pryzmat pracy w domach pomocy społecznej. Godnym podkreślenia jest odniesienie problematyki jakże ważnej z perspektywy socjologii pracy, procesów motywowania i zarządzania zasobami ludzkimi tj. uznania do obszaru pracy w domach pomocy społecznej. Jak zauważa Autorka: *W odniesieniu do pracy w DPS-ach brak uznania daje się uchwycić co najmniej w trzech powiązanych ze sobą wymiarach: niewidzialności pracy emocjonalnej, defaworyzacji finansowej i stygmatyzacji zawodów opiekuńczych.* /s. 47/

W rozdziale drugim zaprezentowana została także koncepcja instytucji totalnych Ervinga Goffmana. Opisane zostały domy pomocy społecznej z perspektywy biurokracji, racjonalizacji, hierarchii Maxa Webera, co pozwoliło Doktorantce wskazać, że *praca opiekuńcza w DPS-ie nie jest tylko pracą relacyjną. Jest także pracą wykonywaną w obrębie nowoczesnej organizacji, która porządkuje odpowiedzialność, dzieli władzę, rozstrzyga o kompetencjach i narzuca sposób działania.* /s. 57/

W tym miejscu należy podkreślić wielowymiarowe ujęcie problematyki pracy. Jak zauważa Doktorantka: *Nie chodzi jedynie o to, co pracownice robią, ale o to, w jakich warunkach - symbolicznych, instytucjonalnych i ekonomicznych wykonują swoją pracę.*

Dzięki temu rozdział teoretyczny prowadzi do wniosku, że praca kobiet w DPS-ach jest jednocześnie pracą emocjonalną, pracą troski, pracą niedowartościowaną ekonomicznie, pracą narażoną na brak uznania i pracą wykonywaną wewnątrz silnie sformalizowanej instytucji. Taki sposób ujęcia pozwala uniknąć redukcji badanego zjawiska do jednego tylko wymiaru. /s.58/

Tak szerokie, wielowątkowe ujęcie problematyki *pracy kobiet w domach pomocy społecznej* należy ocenić pozytywnie, wskazując na sumienne, rzetelne przygotowanie dwóch pierwszych rozdziałów recenzowanej rozprawy.

W rozdziale trzecim *Metodologia badań własnych* przedstawiono założenia metodologiczne. Autorka w sposób poprawny i dogłębny omawia sposób realizacji badań, których celem było *rozpoznanie najważniejszych problemów kobiet pracujących w domach pomocy społecznej z przewagą osób starszych*. /s. 59/ Wybierając jakościową strategię badawczą Doktorantka przedstawia w rozdziale tym m.in. historię i rozwój badań jakościowych, szczegółowo omawia obserwację uczestniczącą wskazując jednoznacznie, iż jest ona *kluczową techniką jakościową w badaniach społecznych, dzięki umożliwieniu zanurzenia się w badanym środowisku i eksplorację perspektywy uczestników*. /s.66/ Obserwacja uczestnicząca jawna została przeprowadzona w jednym Domu Pomocy Społecznej na Śląsku w dniach 17.08-08.09.2023 w wymiarze 75 godzin. Jej przebieg został dokładnie opisany. Podobnie szczegółowo odniosła się Doktorantka do wywiadów pogłębionych, które przeprowadzone zostały po obserwacji uczestniczącej z 20 pracownikami domów pomocy społecznej. Słusznie Doktorantka uzasadnia wybór tej techniki wskazując, iż *w kontekście badania pracy kobiet w domach pomocy z przewagą osób starszych, wywiady pogłębione pozwalają na wielowymiarowe zrozumienie zawodowych tożsamości, pracy emocjonalnej, a także innych kwestii opisanych w poniższych analizach*. /s. 73/ Walorem recenzowanej pracy jest odpowiedni dobór technik badawczych, a także rzetelnie wykonana analiza danych.

Rozdział czwarty *Starzenie się społeczeństwa a biografie kobiet pracujących w domach opieki* stanowi próbę odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: *jakie wyzwania dla domów pomocy widzą respondentki w związku ze starzeniem się społeczeństwa?* /s.87/ Uzyskany materiał badawczy pozwolił na przedstawienie wątków jakże ważnych z perspektywy podjętego tematu tj. starości w perspektywie biograficznej, lęku przed utratą samodzielności oraz granic sprawczości czyli jak zauważa Doktorantka kwestii, która *dotyczy postrzegania kontroli nad śmiercią jako formy odzyskania sprawczości w obliczu cierpienia oraz niedoleżności, czego efektem jest zdefiniowane podejście do eutanazji większości pracownic*. /s.94/ Kolejny poruszany w tym rozdziale problem dotyczy braku pełnego

zróznicowania pokoleniowego wśród personelu, co jak zauważa Autorka jest bezpośrednio związane ze starzeniem się społeczeństwa. /s.101/

Rozdział piąty *Instytucjonalne oblicza troski: zarządzanie i konflikty w pracy opiekuńczej* stanowią próbę odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

Dlaczego respondentki zdecydowały się podjąć zatrudnienie w ośrodkach pomocy dla osób starszych?

Jak kształtują się relacje pracownicze w ośrodkach, w których pracują respondentki?

Jak respondentki wyobrażają sobie swój przebieg kariery?

Analiza materiału badawczego pozwoliła m.in. na wyodrębnienie źródeł decyzji dotyczących podjęcia pracy przez kobiety w domach pomocy społecznej, a także ukazania znaczenia rodziny, historii rodziny dla wyboru drogi zawodowej badanych kobiet.

Materiał badawczy pozwolił również odnieść się do kwestii związanych z relacjami pomiędzy pracownikami. Autorka rozprawy pisze: *Badane w wywiadach często podkreślały, że relacje w ich ośrodkach są trudne, nieoczywiste, zdystansowane i rzadko można je nazwać przyjacielskimi, częściej jest wręcz odwrotnie.*/s.150/

W tym miejscu korzystając z przywileju recenzenta chciałam zadać następujące pytanie w kontekście powyższego stwierdzenia:

1) *Jakie narzędzia motywowania pracowników zdaniem Doktorantki stanowią ważne i kluczowe instrumenty w obszarze motywowania pracowników domów pomocy społecznej, integrowania zespołu pracowniczego i budowania atmosfery pracy opartej na relacjach, które służą wzrostowi poczucia satysfakcji z pracy?*

Szósty rozdział pracy *Relacje z mieszkańcami jako rdzeń pracy opiekuńczej: uznanie, wstyd i „brudna strona” opieki w odbiorze społecznym* jest ostatnią częścią rozprawy zawierającą analizę badań własnych odnoszącą się między innymi do problematyki miłości. Jak pisze Doktorantka: *Ciekawym i jednocześnie naturalnym zjawiskiem w domach opieki są związki romantyczne. W tym wszystkim jest miejsce również na miłość także tą intymną, romantyczną albo nieakceptowaną, którą także można odnaleźć w opowieściach pracownic.* /s. 168/

Biorąc pod uwagę przedstawienie problematyki miłości w kontekście domów pomocy społecznej, chciałam zadać następujące pytanie: *W literaturze przedmiotu opisane są różne oblicza i typologie miłości. Które z nich można wyróżnić jako charakterystyczne dla środowiska domów pomocy społecznej?*

W rozdziale szóstym dokładnie i szczegółowo omówiono problemy i trudne tematy stanowiące część pracy kobiet wykonujących swoje obowiązki w domach pomocy społecznej,

w tym problem uzależnień. Jak zauważa Doktorantka: *Pensjonariusze i pensjonariuszki uzależnieni od alkoholu stanowią często temat tabu. Jednak w domach pomocy mieszkają osoby z różnymi biografiami i problemami. Uzależnienia, a przede wszystkim uzależnienie od alkoholu to część doświadczenia wielu osób starszych, które nie podjęły w ciągu swojego życia odpowiedniego leczenia z różnych powodów. Wraz z wiekiem uzależnienie nie mija, przybiera za to inne formy.* /s. 171/ Biorąc pod uwagę przedstawione w tym temacie rozważania i wnioski pozwalam sobie zadać kolejne pytanie: *Jakie źródła tabu językowego można wyróżnić? Jakie źródła tabu mogą być rozpatrywane w ramach tabu językowego widocznego w środowisku domów pomocy społecznej?*

Pracę kończy podsumowanie i wnioski, w których przedstawiono m.in. główne ustalenie rozprawy, ograniczenia badania oraz implikacje praktyczne i kierunki dalszych badań.

Język i technika pisania pracy bez zastrzeżeń. Struktura pracy, podział treści, kolejność rozdziałów oceniam pozytywnie. Praca została napisana w sposób przejrzysty i klarowny. Konstrukcja rozprawy jest logiczna, przemyślana – niewątpliwie podporządkowana została postawionemu celowi i głównym założeniom badawczym.

Dobór źródeł jest właściwy i poprawny. Zgromadzona i wykorzystana literatura została przedstawiona na stronach 219-229. Doktorantka wykorzystała obszerne źródła – zarówno pozycje krajowe jak i zagraniczne, co pozwoliło w części teoretycznej w sposób dokładny, kompleksowy, wnikliwy i rzetelny przedstawić problematykę zarysowaną w tytule pracy.

Podsumowując należy podkreślić, iż podjęte dociekania naukowe i przedstawione rozważania na gruncie teorii i analiz badawczych odnoszą się do aktualnych i bieżących problemów związanych z instytucjonalnymi formami wsparcia osób zależnych oraz starzejącym się społeczeństwem. Walorem recenzowanej rozprawy jest jej nowatorski charakter, aktualność oraz spójność poruszanych wątków i wielopłaszczyznowe podejście do problematyki pracy zawodowej kobiet pracujących w domach pomocy społecznej.

Rozprawa doktorska wpisując się w problematykę socjologii pracy, socjologii emocji, pracy socjalnej stanowi ważny wkład w rozwój dziedziny nauk społecznych. Podkreślenia wymaga oryginalne ujęcie problemu naukowego.

Recenzowaną pracę oceniam pozytywnie i stwierdzam, iż spełnia ona wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnioskuje o dopuszczenie Autorki mgr Sylwii Kwaśniewskiej do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora. Jednocześnie biorąc pod uwagę wysoki poziom merytoryczny pracy, jak i spełnienie wymogów formalnych na jak najwyższym poziomie, oryginalność i nowatorski charakter prezentowanych zagadnień wnioskuję o wyróżnienie pracy doktorskiej mgr Sylwii Kwaśniewskiej pt. *Troska jako praca: codzienność zawodowa kobiet zatrudnionych w domach pomocy społecznej w dobie starzejącego się społeczeństwa* napisanej pod kierunkiem dr hab. Rafała Mustera prof. UŚ.

prof. dr hab. Monika Podkowińska